

Szilágyi Miklós

SZABÓ LÁSZLÓTÓL BÚCSÚZUNK

Mátészalka, 1939. szeptember 29 – Szolnok, 2012. július 8.

Három éve még ünnepeltük a szolnoki galériában, s bár tudtuk, hogy beteg, a saját nyomorúságán is viccelődő örök derűje elhessegette a közeli vég fenyegetésének fel-felkomoruló gondolatát. Azt reméltük, hogy rokkant-kocsiba kényszerülten is ugyanazzal a lendülettel fogja írni az újabb meg újabb műveket – ha könyvekre esetleg már nem futja az erejéből, legalább a valóság-közeli észleleteit sziporkázó elme-élel megformáló esszéit és jegyzeteit – mint tette volt egész életében. Mert az értelmes munkának élő, a „szakma” remélt jövőjét szolgáló történeti és néprajzi érdekű forrásfeltárás és forrás-értelmezés jelentőségét tudatosító, következőképpen a magyar néprajzot újabb meg újabb felismerésekre ráeszméltető „önkéntes robotos”, a nehézségeket és gáncsoskodásokat harsányan kikacagó „csak-azért-is Herkules” volt Szabó László (akkor még „Lacika”) már egyetemista korunkban Debrecenben, utána pedig majd’ 50 esztendőn át (ekkor már mind többeknek „a Tanár úr”) első és egyetlen munkahelyén: a szolnoki múzeumban.

A sors azonban kiszámíthatatlan: immáron tragikus bizonyossággá lett, hogy Szabó László, a sorscsapásokban edződött örök optimista pályatársunk mégsem folytathatja ugyanúgy, ahogy titkon reméltük. Úgy, ahogyan azt a magát elpusztíthatatlannak-legyőzhetetlennek láttató gyarló ember (akkor még) az értelmes jövőben bizakodó sugárzó tekintete ígérte nekünk, a születésnapjára köszöntésére egybesereglett népes gyülekezetnek.

Most tehát gyászolunk, mert gyászolnunk kell – ez az emlékezésre képes, a múltjával együtt élni akaró és tudó emberiség megszentelt kötelessége, ha bárki is befejezi e földi létet azok közül, akit nekünk, szintén halandóknak szeretnünk, tisztelnünk megadatott. Ezért kötelességünk megőrizni, s az utánunk jövőknek továbbadni, akik ismertük, tehát nekem is, aki a szakkutatóvá érlelődés éveiben (a debreceni egyetemen Gunda prof és a szolnoki múzeumban, az áldott emlékü Kaposvári Gyula védőszárnyai alatt) egyazon melengető fészekben élvezhettem a jövőt szolgáló együtt-cselekvésünk lelket melengető érzését, hogy milyen is volt az a megismételhetetlenül egyszeri csoda, akit ebben a véges földi létezésben egy igen-igen gyakori néven: Szabó Lászlóként ismertünk. Ezzel a hétköznapi nevével mégis összetéveszthetetlenül egyetlen volt ő teoretikus hajlamú, mégis az empiria (néprajzos szóhasználat szerint a szorgalmas „terepmunka”, azaz a személyes megfigyelés, a célirányos kérdezősködés) mellett elkötelezett néprajztudósként és egyetemi tanárként, fáradhatatlan múzeum-teremtőként, tehát kultúra-szervezőként, és magával ragadó ismeretterjesztőként mindazok szemében, akik akár csak egyszer is találkoztak vele – vagy csupán a könyvekbe, folyóiratokba, múzeumi kiállításokba és raktárak polcaira szerteszórt hatalmas tudásából csipegethettek.

Könnyű lenne persze azt mondanom most: de hiszen a „csipegetés” lehetősége változatlanul megmarad az utánunk jövőknek is... Tessék csak elővenni újra meg újra a Szabó László-műveket,¹ azokból biztos megismerhető, hogy milyen formátumú tudós is volt ő! Szíves-örömezt biztatnék a nekünk maradt hatalmas és felettebb változatos, témák és megközelítési módok sorát felkínáló életmű olvasására/újraolvasására, ám azt is tudom, hogy folytonosan ott bujkált Lacikában a kétely, hogy vajon úgy értjük-e mi, a pályatársak a teoretikus igényű általánosításokba és a lefegyverzően valóság-közeli társadalom-elemzésekbe befoglalt társadalomnéprajz-felfogását, ahogyan azt ő szeretné.

Íme egy példa: 2006. március 20-án ezzel a dedikációval küldte el nekem a gömői magyarságról írt, tehát a debreceni egyetem néprajzi tanszéke nagy kollektív vállalkozásába illeszkedő, de önálló kötetként megjelent társadalomnéprajzi monográfiáját:² „Szilágyi Miklósnak a régi barátsággal küldök egy olyan könyvet, amiből kiderülhet, hogy mit értek társadalomnéprajzon”. Mintha abban reménykedett volna, hogy ez a (fájdalmunkra) utolsóként megjelent teljesség igényű könyve visszamenőleg is meg fogja világítani munkás élete minden korábbi rész-eredményének gondolati lényegét? Vagy inkább arra akart figyelmeztetni, hogy az ebbe a lokális alapozású, de általánosításokra is bátran vállalkozó monográfiába befoglaltak a korábbi tanulmányok, könyvek törekvéseinek és eredményeinek egy részét kisebb-nagyobb mértékben érvénytelenítik, olvassam tehát megkettőzött figyelemmel, ha el akarom választani a változatlanul érvényeset a már érvénytelentől? Esetleg ő maga is ráeszmélt volna arra, amit kritikus hajlamú pályatársai a korábbi művek alapján már „elkönyveltek” magukban, hogy tudniillik Szabó László az elmélyült terepmunkán alapuló konkrét elemzésekben sokkalta jobb és maradandóbb érvényű szokott lenni, mintha teoretizáló általánosításokra, a „szakmát” új utakra elvezérelni remélő eszme-futtatásokra vállalkozik? Gondolkodom, tépelődöm, és nem tudom eldönteni, hogy mire is akart figyelmeztetni ez a dedikáció! Hiszen ekkorra már nemcsak én tudtam, nyilvánvalónak kellett lennie a szakmai közvélemény előtt is: szinte a teljes magyar nyelvterületet behálózó lokális, ill. regionális terep kutatások gondos feldolgozásain túl könyvnyi terjedelmű monografikus összegzései, no meg egységes szemléletű tanulmánygyűjteménye újra meg újra azt hangsúlyozzák, sugalmazzák,³ hogy a magyarországi társadalomnéprajz elmélete és módszere kimunkálására, az etnográfiaival és a folklorisztikával azonos rangú rész-diszciplínaként való elfogadtatására tette fel az életét, legsarkalatosabb alaptételként kezelvén a paraszti munka, a célirányos és valamilyen szempontból hasznos tevékenység kultúra-szervező, emberi viszonyokat, kapcsolatokat, együttműködési formákat kialakító-fenntartó, és az eredendő kényszer erkölcsi értékke nemesítő szerepét, jelentőségét. Az is eléggé nyilvánvaló volt tehát, hogy noha voltak a társadalomnéprajz ilyen értelmű elismertetéséért folytatott „szakmai csatáiban” le nem tagadható, általa is felettebb nagyra becsült kutatástörténeti előzmények, lényegében társtalanul hadakozott. Pontosabb azonban, ha így mondom: a visszhangtalanság, az „egy lehetséges különvélemény” hallgatóságos tudomásul vétele, de a személyéhez kapcsolódó nagyszabású „gondolati építmény”

egészének érdemi vita nélküli figyelmen kívül hagyása, tehát a „szakmai hadakozás” eleve lehetetlen volta nyugtalanította inkább újra meg újra. Aligha lesz elegendő tehát ez alkalommal a „nekünk maradt” Szabó László-i életmű olvasására biztatnom a páratlan emberi teljesítményeket megbecsülni kész utókort, az értő, – az eddigieknél értőbb: a visszhangtalanság, a többé-kevésbé sajnós jellemző volt kívül-rekesztettség okait is feltáró – újra olvasás kötelességére is figyelmeztetnem kell. És ez az újra olvasás korántsem ígérkezik egyszerű feladatnak! A Szabó László-művek ugyanis olykor egymással is vitatkoznak, s nem lesz könnyű majd eldönteni: egy-egy megállapítása, következtetése háttérben vajon ott van-e az adatokra alapozott, a személyes tapasztalásokkal alaposan megtámogatott meggyőződése, vagy az éppen aktuális kutatási céltól is befolyásolt érvelési mód stiláris lendülete ragadta csupán magával fogalmazás közben.

*Szabó László a Magyar Néprajzi Társaság
elnökségében (balról a harmadik)*

Íme, két jellemző példa. Az általa legalaposabban, legsokoldalúbban vizsgált Jászság többszörös monografikus igényű bemutatásának⁴ az volt a vezérlő gondolata, hogy a török hódoltság után ide telepedett, döntően palóc-származék népség formálta karakterisztikussá ennek az eredendően idegen etnikumú (azaz jász/alán nyelvű és kultúrájú) táji csoportnak a paraszti kultúráját és mentalitását. Következésképpen: a jász-kun kiváltságok évszázadai alatt bármilyen színezetűvé alakult-formálódott is, ha beleépült is az „idegen” eredet tudata a jász-öntudatba, a Jászság, mint néprajzi csoport népi kultúrája teljes egészében magyar népi kultúrává lett. A nagyon hangsúlyosan ezt állító monografikus összegzések mellett viszont akad néhány olyan tanulmánya, tanulmány-részlete, kutatási beszámolója is, melyekben azt bizonygatja: fel lehet (tehát fel kell) mutatni olyan kulturális elemeket, melyeket csak a 13. században hazánkba betelepült jászok hagyatékeként értelmezhetünk, hiszen az oszétek köré-

ben megfigyelhető párhuzamok nem lehetnek véletlenek.⁵ Amikor a maga „paraszti munka” és „paraszti munkaerkölcs” felfogása alapján végzett kutatásainak – azaz: néprajzi „jelenvizsgálatainak” – eredményeit summázta, megfogalmazta ugyan (a magyar etnográfiai kutatások teljességével egybehangzóan!): a ’70-80-as években a parasztszalád, a faluközösség felbomlása után „csak töredékekre bukkanhattam” – vagyis a parasztság történeti kategóriává lényegült át. Mégis azt a (kellően nem argumentált) tételét stilizálta kutatásai végső eredményévé, hogy „egész társadalmunk úgymond elparasztosodott. A városba szakadt, még a falu eleven közegében élt emberek munkaerkölcsüket, a munka megbecsülését, a munkavégzés pontosságát, mint erényt vitték magukkal, s tették egyéni vagy kisközösségi normává. [...] Másfelől ott voltak falun a honnmaradtoknak az engedélyezett háztáji gazdaságok, amelyek gyakorlatilag meghosszabbították – egyben népgazdaságilag hatalmas értéket is termelve – a paraszti létet.”⁶

Nem tudom folytatni, mert máris ráléptem egy olyan gondolati mezőre, mely – amíg lehetett – kettőnk párbeszédét jelentette. Márpedig ha imígyen okvetetlenkedtem-okoskodtam, Lacika, mielőtt vitakozott vagy egyetértett volna, legelőször is Samu bácsi egyik ide (is) illő – egyébként szélsőségesen abszurd, tehát „akárhogy” értelmezhető – aforizmájára hivatkozott: „Nem kelhet fel elég korán, aki le akar fekdüni”. Aztán mondta, mondta az anekdotává, mosolyt fakasztó „igaz történet” át-lényegített megannyi gyűjtési tapasztalatát, és lassan minden, ami más etnográfusok megfigyeléseivel, különösen ami „szakirodalomként” kanonizálódott tudás-halmazunkkal összeegyeztethetetlennek látszott, a helyére került.

Hadd hangsúlyozzam: az élőszavas gondolat-kifejtés, a tudóskodást, komolykodást negligáló, a mindig valóság-közeli „példabeszéd” bizonyító erejével való érvelés mestere volt Szabó László tanár úr – ezért voltak, ezért vannak, ezért lesznek rajongó tanítványai. Akiknek – ugyanúgy, mint nekem, aki zsenge etnográfus-tanonc kora óta ismerhettem – az újra meg újra elolvasható (és kötelezően elolvasandó-újraolvasandó!) művei háttérben szükségszerűen felsejlik az élőszavas gondolat-kifejtés mindent megvilágító ereje. Ez a (fájdalmunkra) a múltba átcúszott emberi közelség fog segíteni nekünk, mindannyiunknak, akik ismerhettünk és szerettünk, hogy minden nekünk maradt sorodat pontosan értsük – ne értsük, és ne magyarázzuk félre!

1 Ebben egy teljesség igényű életmű-bibliográfia is segít: Pató Mária – Gulyás Éva: Szabó László irodalmi munkássága. Tisicum – A Jász-Nagykunszabolnok megyei múzeumok évkönyve, XVIII. Szolnok, 2009. 657-669.

2 Gömör és Kishont vármegye paraszti társadalma. Debrecen, 2005. 464. p. (a kötet hátoldalán: Klny. Ex: A gömöri magyarság néprajza IV.)

3 L. pl. Munkaszervezet és termelékenység a magyar parasztságnál. (A Damjanich János Múzeum Közleményei, 15-18.) Szolnok, 1968; A társadalomnéprajz alapvető kérdéseiről. (A Damjanich János Múzeum Közleményei, 24-25.) Szolnok, 1970; Bevezetés a társadalomnéprajzba. (Néprajz egyetemi hallgatóknak, 6.) Debrecen, 1990; Társadalomnéprajz. Debrecen, 1993; A munka néprajza – Tanulmányok a magyar paraszti munka- és üzemszervezetről a XVIII-XX. századból. Debrecen, 1997

4 Jászdózsa és a palócság. (Szerk.: Szabó László) Eger – Szolnok, 1973; A jász etnikai csoport,

I. köt. A jász etnikum és a jászági műveltségi egység néprajza. Szolnok, 1979. 183 p.; A jász etnikai csoport, II. köt. A Jászság társadalomnéprajza a XVIII-XUX. században. Szolnok, 1982. 176 p.; Jászság. Budapest, 1982. 325p.

5 L. pl. Az oszét – jász rokonság a néprajzos szemével. Forrás, XVII. (1985) 9. sz. 58-64; A jász-oszét rokonság – Az oszétek földjén. Élet és Tudomány, XLIII. (1988) 49. sz. 1539-1541, 50. sz. 1579-1580. [Szabó Istvánnal közösen]; Egy jellegzetes jászági étel kaukázusi gyökereiről. Dzükká és vajalja. Agraria. Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve, XLIII. Eger, 2007. 409-421.

6 L. A munka néprajza... (i.m.) 528.